

Topika Üzerine Küçük Şerh* **(İbn Rüşd)**

Charles E. Butterworth**

Çev.: Ali Tekin***

Öz

Meşşâî mantık ve felsefe geleneği kendisini Aristoteles'in eserleri temeli üzerinden inşa etmiş ve bu adı da bu özelliği dolayısıyla almıştır. Meşşâî filozoflar hem mantık bilimi hem de felsefî bilimlere üzerine yazdıkları eserlerde farklı telif tarzları kullanmışlardır. En önemli Aristoteles şârihlerinden biri olan İslam filozofu İbn Rüşd Aristoteles'in farklı eserleri üzerine cevâmî, *telhîs* ve *tefsîr* şeklinde üç tarzda çalışma kaleme almıştır. *Cevâmî'u Kitâbi'l-Cedel* adlı eser, Aristoteles'in *Topika* adlı eserinin küçük şerhidir. Bu eser klasik telif tarzlarından biri olan küçük şerhe güzel bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: *Aristoteles, İbn Rüşd, Kitâbu'l-Cedel, küçük şerh, diyalektik yöntem.*

Abstract

Short Commentary on Aristotle's Topics

Peripatetic tradition of logic and philosophy has built itself on the basis of the works of Aristotle and had this name because of this feature. Peripatetic philosophers have used different writing styles in works which they wrote on both logic and philosophical sciences. Islamic philosopher Ibn Rushd who is one of the most important commentators on Aristotle wrote commentaries on Aristotle's different works in three styles as *javâmî*, *talkhîs* and *tafsîr*. The work named *Jawamiu Kitab al-Jadal* is short commentary on Aristotle's *Topics*. This work is a good example of short commentary that is one of the classical writing styles.

Key Words: *Aristotle, Ibn Rushd, Kitâb al-Jadal, short commentary, dialectical method*

Atf: İbn Rüşd, "Topika Üzerine Küçük Şerh", çev. Ali Tekin, KTÜİFD, c. 1, sy. 2, Güz/2014, s. 189-197.

* İbn Rüşd'ün "Cevâmî'u Kitâbi'l-Cedel", isimli eseri. Tahkik eden ve İngilizceye çeviren: Charles E. Butterworth, *Averroës' Three Short Commentaries on Aristotle's "Topics," "Rhetoric," and "Poetics"* içinde, (Albany: State University of New York Press, 1977), s. 147-66.

** Emekli Profesör, Maryland Üniversitesi, ABD

*** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Mantık Anabilim Dalı, alitekin@ktu.edu.tr

Giriş

1. Böylelikle kesin tasdiğin ve tam tasavvurun kendileriyle ayırde-dildiği şeyler, sonra da yanılıya düşülen şeyler hakkında konuştuk. Şimdi ise cedelî ve belâgî tasdikler ve onların her birinin sağladıkları [tasdik] miktarı hakkında konuşalım. Bu sanatların kendisiyle tamamlandığı şey hakkında konuşmak bizim amacımız bakımından zorunlu değildir. Şimdi bunlardan cedelî sözlerle başlayalım.

Cedelî Sözlerin Sağladığı Tasdik Miktarı

2. Şöyle deriz: “Onların sağladığı [tasdik] miktarı, kesine yakın zandır.”[Özetle] zan, inanılandan başkaca olması mümkün olmakla birlikte, bir şey hakkında onun bir halde olduğuna inanmaktır. Bundan dolayı zannın hâssesi, bir karşıt (*inâd*) ile ortadan kalkabilmesidir. Burhan bu açıdan ondan farklıdır, burhanın hâssesi karşıt ile ortadan kalkmamasıdır. Bu [yani zan], iki kısımdır. Birincisi, karşıtı fark edilmeyendir. Şayet [karşıtı] fark edilirse, [zan] zorlukla var olur. Bu, cedelî zandır. İkincisi ise karşıtı fark edilendir ve bu da hatabî olanıdır.

3. Tasdiğin bu miktarı, bu sanatın sağladığıdır. Bu, onu sağlayan sözlerin tanımından açıktır. Çünkü cedelî söz, yaygın meşhur öncüllerden kurulan kıyastır. Yaygın meşhur öncüllerin tasdiği, ancak herkesin ya da çoğunluğun tanıklığı yönünden elde edilir, yoksa, burhandaki durumunun aksine, şeyin kendinde öyle olması yönünden değil. Bizde kesin tasdik, nefsimizde olanın nefis dışında olan üzere bulunması yönünden tasdik ettiğimiz öncüllerden oluşur, onların bizim dışımızdakilerin görüşü olması yönünden değil.

4. Bu böyle olunca, cedelî öncüller çoğunlukla (*kesîran*) kısmen yanlış (*kâzibe bi'l-cüz'*) olur. Şayet bütünüyle doğru (*sâdika bi'l-kull*) olarak bulunurlarsa, bu onda bilaraz (ilineksel olarak), yani meşhura, nefis dışındaki varlığının nefste bulunduğu üzere olmasının ârız olması bakımından bulunur. Ancak biz onu, bu kıyaslar hakkında söylediğimiz gibi, bu yönden değil, aksine sadece meşhurluk (*eş-şuhra*) yönünden alırız. Bundan dolayı, bu gibi öncüllerden kurulan şekli sıhhatli kıyasın baskın zan (*zann gâlib*) sağlaması zorunlu olarak gerekir.

Tasdiği Oluşturan Sözlerin Süretleri

5. Böylelikle bu sanatın sağladığı tasdik miktarı açıklığa kavuştu.

Şimdi onu oluşturan sözlerin sınıfları hakkında konuşalım. Şöyle deriz: “Kendisinden bu gibi kesine yakın zanların gerekli olduğu kıyasların şekillerinin zorunlu olarak sahih olması gerekir, ancak sofistik sözler görünüşte (*murâiyye*) böyledir.” Bundan dolayı burada kullanılan kıyasların türleri *Kitâbu'l-Kiyâs*'ta (*Birinci Analitikler*) anlatılan üç türdür, yani yüklemli, şartlı ve hulfi kıyası kastediyorum. Kıyasların bazısı basit bazısı ise bileşiktir. Bileşik matlabların (*el-metâlib el-murakkabe*: bileşik araştırmalar) ispat ve iptali bu gibi bileşik cedelî kıyaslarla mümkün olabilir. Zira bunun hakkında elimizde matluba (*matlûb*) ulaştıran meşhur öncüller vardır.

Tümevarım

6. Bu sanat kendine has başka tür bir tasdiği [daha] kullanabilir, ki bu tümevarımdır. Tasdik oluşturanların bu türü, olumlu ya da olumsuz olsun tümel bir hükümlerle tümel bir şey üzerine, bu hükmün o tümel şeyin altındaki tikellerin çoğunda bulunması dolayısıyla yargıda bulunmaktır. Bunun örneği, her cismin sonradan olduğu yargısını çoğu cismi bu nitelik üzere bulmakla vermemizdir. Bu, birinci şekildeki bir kıyasın gücüne sahip bir sözdür. Zira küçük taraf (*et-tarafu'l-asgar*) o tümel şeydir, orta terim tikeller ve büyük taraf da hükümdür. Ancak ondaki durum [yani işleyiş], kıyasta olandan başkadır.

7. Nitekim kıyasta daima bilinmeyen tikel şeyi temellendirmek için (*li-tashîhi*) bizce bilinir olan tümelden yola çıkarız ya da bilinen bir eşitten bilinmeyen bir eşite doğru ilerleriz. Bununla birlikte burada bilinen eşit tümeli eşit olması yönünden değil, aksine tümel olması yönünden büyük öncül olarak alırız -bu ister tabîi (*bi't-tab'*) ister vaz'î (*bi'l-vaz'*) olsun. Tikel şeyi temellendirmek için bizdeki tümelden yola çıktığımız, her insanın duyumsayan olduğunu, her hayvanın duyumsayan olması ile kanıtlamamız (*nübeyyinu*) gibidir. Burada küçük taraf olan “insan”, büyük öncülün altına girer ve onda örtük olarak bulunur (*muntavin fi'hâ*). Eşitten eşite doğru yol aldığımız örnek, her insanın gülen olduğunu, her insanın konuşan olması ile kanıtlamamızdır. Nitekim “konuşan”, “gülen”e eşittir; fakat “gülen”, “konuşan”da -ona eşit olsa bile- tamamıyla (*bi'l-cumle*) örtük olarak bulunur ve onun altına girer. Zira bu zararlı değildir. Bundan dolayı bu ve benzerinin vaz' ile (*bi'l-vaz'*) tümel olduğunu söyledik.

8. Tümevarımda daima tikelden tümele doğru yol alırız. Bundan

dolayı, tümevarımla, örneğin her cismin sonradan olduğunu (*muhdes*), bazı cisimlerin sonradan olduğunu bulmakla kanıtladığımızda, bizim bu tümel önermeye -ki o “Her cisim sonradan değildir” önermesidir- yer, su, hava, ateş ve benzeri bazı cisimlerin sonradan olduğunu bulmakla yol alacağımız açıktır. Ardından birinci şekildeki kıyasın gücü gibi olan sözün kurulumu (*te’lîf*) şöyle gelir: “Cismin bazısı ateştir, havadır, sudur, yerdir. Bunlar sonradan değildir. Öyleyse cisim sonradan değildir.” Ancak tümevarım, bilinmeyen bir matlubun kanıtlanmasında (*fî beyâni matlûbin mechûlin*) kendi başına (*bi-zâtihî*) yalın olarak (*müfraden*) kullanıldığında ikna gücünde olmaz. Bu, yüklem konusunda olduğu tümevarımla açığa çıktığında, bu matlubun tümevarımla açığa çıkan kendiliğinden (*bi-nefsihâ*) açık bir öncül olması ve bilinmiyor olmaması nedeniyledir.

9. Bu sanat, sahih kıyası bilinmeyen matlub için kullanması yönünden kendiliğinden bilineni matlub olarak almaz. Aksine böylesi, hatabî yollara (*et-turuku’l-hatabiyye*) daha uygundur. Bundan dolayı bu sanat tümevarımı çoğunlukla (*fî’l-ekser*) büyük öncülü temellendirmede kullanır. Fakat tümevarım bunda da yararlı değildir. Zira biz büyük öncülün altına giren tikellerin çoğunu tümevarımla araştırırsak (*istakraynâ*) ve tümevarımla araştırdıklarımızdan bir tanesi bu matlubun konusunda olmazsa, bunun büyük öncülde örtük olarak bulunduğunu nereden elde edeceğiz? Özetle, o öncülün tümelliği hakkında kesinliği nereden elde ederiz? Eğer matlubun konusunu tümevarımla araştırdıklarımızın hepsinde tümevarım ile araştırmışsak, matlubun aynısı tümevarımla açık kılınmış öncül olarak yeniden karşımıza çıkar ve ilk şüphe ile yeniden karşılaşırız. Fakat cedel sanatı şey hakkındaki incelemeyi böyle yürütmez; aksine çoğu için bulunması dolayısıyla hükmün hepsinde var olduğu yargısında bulunur. Çünkü azın çoğa tâbî olduğu meşhurlardandır.

10. Tümevarım olması bakımından tümevarım ise, onda tikellerin hepsi [-nin araştırılması] bitirilse bile, kendi başına ve ilk olarak zatî zorunlu yüklemi vermez. Çünkü, her oluşanın ancak bilfiil mevcuttan oluştuğunu düşünen kimsenin örneğinde olduğu gibi, o tümelin o tikellerin hepsine bilaraz yüklem olması imkansız değildir. Bundan dolayı bu ve benzerleri, meşhur öncüllerdir. Burhanda kullanılan tümevarım ise, ancak kesin [tasdik]e yönlendirme (*li’l-irşâd ile’l-yakîn*) için kullanılır, onu kendi başına ve ilk olarak sağlamak için değil. [Kesin tasdiğe] yönlendirici olarak kullanılan ile [kesin tasdiği] kendi başına sağlayıcı olarak kullanılan arasında büyük bir fark vardır. Bundan dolayı kendisiyle kesin [tasdiğin]

elde edildiği öncüllerde tümevarımla bütün tikelleri tek tek araştırmak (*netesaffahu*) zorunda değiliz, aksine onda bazısını araştırmak yeterlidir.

11. Onda [yani burhanda] tümevarımın kullanılması ancak iki durumda zorunludur:

(a) Bu cins öncüllerin tekileri (*eşhâs*) henüz duyumsanmamış olduğu içindir, örneğin sakamonyanın safrayı rahatlattığını hiç duyumsamamış kişi gibi. Bu ve benzerinde zatî yüklem elde edilmeye dek tümevarıma ihtiyaç duyulur. Bunlar, tecrübî öncüllerle bilinir, bu öncüller duyumsanma ihtiyacı hissedilen tekileri ölçüsünde (*fî miqdâr*) derecece farklılaşırlar (*tetefâdalu*) ve onlar hakkında kesinlik o zaman gerçekleşir. Bu, her bir maddeye göredir. Bazısının sadece tek bir tekilinin (*sahs*) duyumsanmasına ihtiyaç hissedilir, aritmetik öncüllerin çoğunda olduğu gibi. Bazısında ise birden fazlasının duyumsanmasına ihtiyaç hissedilir. (b) Burhanda tümevarımın kullanılmasının zorunlu olduğu diğer durum ise, çoğu insanın öncüllerden çoğunun tümelliğini kabul etmemesi (*leyse ya'terifu*), aksine tikellerinden birini kabul etmesidir, sağlığın ve hastalığın bilgisinin tek bir bilime ait olduğunu söyleyen kimse gibi, ki o da tıp bilimidir. Bu kişiye zıtların biliminin bir olduğu söylene, o, kendisi için tümevarımla araştırması yapıncaya dek bu tümelliği kabul etmez, onun tümelliğine ilişkin kesin bilgi bu kişi için [ancak] işte o zaman gerçekleşir.

12. İşte bunlar, tasdikî olan cedelî sözlerin suretidir.

Tasdikî Olan Cedelî Sözlerin Maddeleri

13. Maddeleri ise, önceden geçtiği üzere, meşhur öncüllerdir. Bunlar sınıflara ayrılır:

(a) Bazısı herkes nezdinde meşhur olanlardır. Bu sınıf en saygın olanıdır. Bunda fitratları ve inançları (*nihal*) ayrı olmakla birlikte farklı milletlerin (*el-umem*) hepsinin bir araya gelmesi mümkündür, örneğin nimet sahibinin şükretmesinin güzel olması ve anne-babaya iyiliğin vacip olması gibi.

(b) Bazısı, geri kalanlar nezdinde bir ihtilaf (*hilâf*) olmaksızın çoğunluğun nezdinde meşhur olanlardır, örneğin Allah'ın bir olması gibi.

(c) Bazısı, (i) geri kalanları onlara muhalefet etmeksizin bilginler ve filozoflar ya da onların çoğu nezdinde meşhur olanlardır, örneğin bilmenin kendi başına erdem olması gibi; (ii) ya da onların çoğu nezdinde

meşhur olanlardır, örneğin göğün küre şekilli olması gibi.

(d) Bazısı (i) çoğunluk (*el-cumhûr*) muhalefet etmeksizin sanat ehli nezdinde meşhur olanlardır, örneğin tıp sanatında sakamonyanın safrayı rahatlatması ve ebu cehil karpuzunun (*hanzal*) balgamı söktürmesi gibi; (ii) ya da sanat ehli muhalefet etmeksizin sanatlarda maharetleriyle meşhur kişiler nezdinde meşhur olanlardır, Hipokrat'ın "Benzer bir sebep olmaksızın oluşan güçsüzlük bir hastalık habercisidir" şeklindeki sözü gibi; (iii) ya da onların [sanat ehlinin] çoğu nezdinde meşhur olmaktadır.

(e) Yine meşhura benzeyen de meşhurdur, örneğin zıt olanların biliminin bir olduğu meşhur ise, zıt olanların duyumunun da bir olması gibi.

(6) Yine meşhurun zıddı olan da meşhurdur, örneğin arkadaşlara iyilikte bulunmak gerektiği meşhur ise düşmanlara kötü davranmanın gerekmesi gibi.

Bunların hepsinin en üstünü herkesin ya da çoğunluğun tanıklık ettikleridir. Ancak hiçbir şey sadece herkesin ya da çoğunluğun tanıklığı dolayısıyla meşhur olmaz. Bilginlerin görüşleri ancak herkes ya da çoğunluk, onların görüşlerinin kabul edilmesi gerektiğini düşündükleri için meşhur olur. Sanatlara özgü görüşler de böyledir. Yine sanatlar dışındakilerde de aynı şey söz konusudur.

14. Bu meşhur öncüller zorunlu olarak tümeldirler. Çünkü tikeller deşikendir ve duyum herkes için ortak değildir. Şayet olurlarsa, bu kıyaslarda ancak [niceliği] belirsiz olarak (*mühmeleten*) alınırlar, barındırdıkları örtüklüğe dair açıklamanın gizli tutulduğu bildirilmez. Bundan dolayı kısmen yanlış olmazlar.

15. Önceden de geçtiği üzere tümellerin bazısı basit (*el-mufrade*) bazısı bileşiktir (*el-murakkabe*) ve [tümeller] sekiz sınıftır: cins, tür, fasıl, hâsse, araz, tanım, betim ve tanım ve betim olmayan söz. Bu böyle olunca, cedelî yüklem zorunlu olarak bu sınıflardan biri olur. Fakat tür sadece tekile (*şahs*) yüklendiğinden ve yüklemi tekil (*şahs*) olan önerme bu sanatta kullanılmadığından, burada yüklem olarak sayılmaz. Betim ise hâsseye dahildir. Çünkü bu ikisinin gücü tektir. Yine tanım ve betim olmayan söz de araza dahildir. Böylece cedelî yüklem beş sınıf olur: Tanım, cins, fasıl, hâsse ve araz.

16. Burada tanımın, şeyin manasına delalet eden ve şeyin kıvam ve varlığını açıklayan söz olduğu şeklindeki betimiyle yetinilir. Burada cins,

türce birbirinden farklı birçok şeye o nedir yoluyla yüklenendir (*mah-mûl*) diye tanımlanır. Fasil, türce birbirinden farklı birçok şeye o hangi şeydir yoluyla yüklenendir. Hâsse, şeyin ne olduğuna delalet etmeyen, fakat onun hepsi için kendi başına ve daima bulunan yüklemidir (*mahmûl*). Araz ise burada iki betim ile betimlenir: Birincisi, bir şey için bulunan ve cins, fasıl, hâsse ya da tanım olmayan şeydir şeklinde, ikincisi ise tek bir şey için bulunması ve bulunmaması mümkün olandır şeklindedir. Burada [araz] iki betim ile betimlendi. Çünkü arazın mutlak olarak tasavvuru bu ikisinin toplamıyla elde edilir. Bu, ilk betim ayrılmayan araza, ikincisi ise ayrılan özgülü olduğu içindir.

17. Burada bu betimlerin onların her birinin tam olarak tasavvur edilmesinde yeterli olmayacağı, fakat onlarla ilgili yeterli bir tasavvur oluşturacağı açıktır. Zira tanımların kurulduğu şeylerin tasavvurunun tam olanı (*kemâl*) *Kitâbu'l-Burhân*'dadır (*İkinci Analitikler*). Yine burada cinsin tanımında alınan, cinslerden son cins olduğu açıktır. Yine fasılın, faslı olduğu şeye has olmaksızın o hangi şeydir yoluyla yüklenen (*mah-mûl*) olduğu [şeklindeki betimi de] yeterli değildir.

18. Cedelî öncüllerdeki yüklemeler bu beş sınıftan biri olunca, cedelî kıyasların darblarının (modlarının), bu tarz bir tasavvurla tasavvur edilmesi bakımından, bu beşinin bileşiminden elde edilene göre olması gerekir. Zira bunlar, doğal akışa uygun (*'ale'l-mecra't-tabî'i*) yüklenerek ve döndürülebilir olarak alındıklarında ve kıyaslardaki üç terim birbirlerine, (a) -tanımın ya da onun dışındakilerin nisbetleri gibi- bu beş nisbetten her biriyle tek tek nisbet edildiklerinde (b) ya da -terimlerden birinin fasıl, ikincisinin araz ya da bunun dışındakilerin nisbetiyle nisbet edilmesi gibi- bileşik olarak nisbet edildiklerinde, (c) veyahut da başka bir tarzda yani ya büyük taraf ve orta küçüğe ya da küçük ve orta büyüğe olacak şekilde iki terim daima üçüncüye -birbirine nisbet edilen iki taraf arasında bu nisbetlerden biri olmaksızın, aksine onun o ikisine yüklenmesi bilaraz olurdu- nisbet edilerek (ki bu da iki tarzda olur: (i) ya büyük ve orta tarafın küçüğe sadece tanımın nisbeti ya da beş nisbetten her birinin tek tek nisbeti veyahut da bunun aksinde olduğu gibi -yani küçük ve orta tarafın büyüğe bu nisbetlerle ya da her birinin tek tek nisbetiyle nisbet edilmesini kastediyorum- ikisinin tek bir tarafa tek bir nisbetle nisbet edilmesi (ii) ya da o ikisinin tek bir tarafa -büyük tarafın küçüğe tanımın nisbetiyle ve ortanın küçüğe fasılın nisbetiyle ya da onun dışındakilerin nisbetiyle veyahut da bunun aksinde olduğu gibi nisbet edilmesi -yani küçüğün

büyüğe tanımın nisbetiyle ve ortanın büyüğe faslın nisbeti ya da onun dışındakilerin nisbetiyle nisbet edilmesini kastediyorum-)¹ alındığında, işte o zaman bu kıyasların sayımında böylesi bir yol takip edildiğinde cedelî kıyasların darbları burhânî kıyaslardan kat kat fazla olur (*ed'âfu'l-mekâyî-si'l-burhâniyye*). Bu, cedelî kıyaslarda doğal akışa uygun ve zatî yükleme önemsenmediği için olur. Bunların burhânî kıyaslara çok benzemesi ve yakın olması nedeniyle çoğu insan Ebû Nasr el-Fârâbî'nin, (870-950)] kitabında burhânî kıyasların darblarının çoğunun gözden kaçtığını zannetti. Aslında bunlar, [burhânî değil] cedelî kıyaslardır.

19. Tasdîkî sözlerin başka bir sınıfı daha vardır, bunlar mantıksal sözlerle bilinenlerdir. Bu sınıf, zatî olmayan, aksine onda kullanılan cinsten daha genel olan doğru öncüllerden kurulur. Doğru olması yönünden bu sınıfın burhanların sınıfları arasında sayıldığı zannedilir. Zatî olmaması yönünden ise onun cedelî olduğu zannedilir. Themistius (M.S. 317-390), bu sınıfın cedelî olmadığını bildirir. Ebû Nasr el-Fârâbî'nin sözünün gücünden ise bunun cedelî olduğu çıkar. Ben ise, matlubun tasdiğinin gerçekleşme sebebi kesin [tasdiğin] meşhurluğu olduğunda,² yüklem konunun cevherinde ya da konunun yüklem konunun cevherinde olduğuna dair olan tasdiği şöhret ve tümevarımdan başka bir şeyin oluşturmayacağını söylüyorum. Böyle olanlar zorunlu olarak cedelîdir. Fakat bu ve benzeri kıyaslar mertebeye cedelî kıyaslardan daha üstündür. Çünkü kısmen de olsa yanlış değildirler.

20. Böylece burada amacımız için yeteri kadarını söylemiş olduk.

Sonuç

21. Aristoteles'e gelince ise, onda cedelî sözler burhânî sözlerden sadece maddelerde değil aksine sözle de ayrıştığına, o, bu ve benzeri kıyasların -burhânî olmasalar bile- yararlı olduklarını -ki bu yararların en meşhuru alıştırma (*irtiyâd*)- gördü. Zira meşhur öncüllerin çoğu karşılıklıdır (*mutekâbilât*), aynı şeyin bu öncüllerden [hareketle] ispat ve iptal edilmesi mümkündür. Bu, [Aristoteles'in], tartışmacıların karşı iki

1 Burada parantez kullanma nedenimiz, metinde çok fazla ara cümlelerin geçmesi ve ana cümlelerin bağlantısının zor kurulduğunu düşünmemizdir.

2 Metindeki ifade şöyledir: (إذا لم يكن سبب وقوع التصديق). Anlamı göz önünde bulundurarak tercümeyi "... meşhurluğu olmadığına" değil de "... meşhurluğu olduğunda" şeklinde yaptık. Muhakkik, ilgili ifadenin bazı nüshalarda (لم يكن) değil de (يكون) diye geçtiğini göstermektedir. Bkz. s. 164, 6 numaralı dipnot. (çev.)

öncülün küçük öncüle izafe edildiği bu ve benzeri kıyasları, biri onu korumayı diğeri de iptal etmeyi ister şekilde bir şeyin ispat ve iptalinde kullanmaları neticesinde, örneğin eskrim sanatı (*sınâ'atu'l-müsâkafe*: kılıç oyunu) ve başka diğerk sanatlarda olduğu gibi, kendisinden başka bir yöne hazırlayan sanatlarda elde edilene benzer üstün bir alıştırma [yeteneği] elde edileceğini düşündüğü anlamına gelir. Ve bundan dolayı bu sanat soran ve cevaplayan arasında [bir alıştırma] kılındı. Soranın izleyeceği yol vaz'ını iptal eden şeyi cevaplayana kabul ettirmek kılındı. Cevaplayanın izleyeceği yol ise vaz'ını iptal edecek olan şeyi kabul etmemektir. Bundan dolayı o [Aristoteles], -örneğin cinsin, tanımın ya da beş nisbetten [diğerk] birinin talep edilmesinde olduğu gibi, ister konuda mutlak olarak isterse de ortaklıkla talep edilsin- bütün matlâblarda (*el-metâlib*: araştırmalar) kıyasların kendisinden istinbat edildiği yerlerin hepsini verdi. Sonra bununla birlikte soranın nasıl soracağını ve cevaplayanın nasıl cevap vereceğini verdi. Ve bununla birlikte sorana ve cevaplayana özgü tavsiyeleri (*vesâyâ*) verdi. Bundan dolayı bu sanat, sorana, cevaplayana kabul ettirdiği çelişğinin iki parçasından herhangi birini iptal etmede meşhur öncüllerden kıyas yapma ve cevaplayana, vazedilen çelişği gerektiren şeyi soran karşısında kabul etmeme gücü veren bir meleke olarak tanımlandı. Bu sanatın *Kitâbu'l-Cedel*'de (*Topikler*) sayılan başka faydaları da vardır. Ancak bu ve benzeri alıştırmalar burhânî sanatların yetkinleşmesinde neredeyse zorunlu değildir. Aksine eğer olursa en efdal cihetten olması kaçınılmazdır.

Allah'ın hamdi ve yardımı ile *Kitabu'l-Cedel* (*Topikler*)bitti.